

MARGONAUTÁK

Írások Margócsy István 60. születésnapjára

Szerkesztők

Csörsz Rumen István, Hegedüs Béla, Vaderna Gábor (I. rész)

Ambrus Judit, Bárány Tibor (II. rész)

Munkatárs: Teslár Ákos (II. rész)

rec.iti

Budapest • 2009

[<http://rec.iti.mta.hu/rec.iti>]

DÁVIDHÁZI PÉTER

Az érdesség dicsérete
Arcképvázlat Margócsy Istvánról

Emlékszem első nagy beszélgetésünkre, mint akkoriban mondtuk: „a seregben”, nevezetesen 1968 májusában egy éleslövészetten, Nagyorosziban, ahová mint légvédelmi tűzérkek érkeztünk, ő a hódmezővásárhelyi laktanyából, én a kalocsaiból. Prágai tavasz, juthatna eszünkbe utólag a baljós időpontról, de a géppuskák és ágyúk fülsiketítő zajában egymás szavát is alig hallottuk, a történelemét pedig egyáltalán nem, s a gondosan elzárt laktanyában sem lehetett fogalmunk arról, mi készül odakint. Más-más alakulathoz, de ugyanolyan szovjet gyártmányú „löveg” kezelő személyzetéhez tartoztunk, ő mint rajparancsnok, én mint ún. irányzó, s legjobb tudásunk szerint igyekeztünk eltalálni a repülőgépek húzta légszakokat, eközben nem lelőni a gépeket, elvégre a mieink. (Jelentem, a pilóták ma is élhetnek, mert ki voltunk képezve rendesen, technikából és logikából egyaránt: „A löveg részei: (1) a futómű, (2) maga a löveg.”) Izzadtan, porosan és terepszínűen, egy árokpartra félrehúzódva Ingmar Bergman filmjeiről és irodalmi élményeinkről beszéltünk, s mintha megszűnt volna a külvilág, Margócsy őrzető szenvedélyesen méltatta Juhász Ferenc egyik versének szépségét: *A szarvassá változott fiú kiáltozása a titkok kapujából*. Olvasottsága, ítéleteinek magabiztossága már akkor feltűnt. Ősszel aztán találkoztunk az egyetemen, a tanév szeptember 16-án kezdődött, igen, néhány héttel a prágai bevonulás után.

Magyar-orosz szakos diplomáját megszerezvén a fiatal bölcsész gyorsan bontakozott: ösztöndíjasként, majd oktatóként az ELTE akkori Felvilágosodás- és Reformkori Irodalmi Tanszékén, egyre többet publikáló kritikusként és irodalomtörténészként számos lapban és folyóiratban, szerkesztőként a hajdani *Mozgó Világ*, később a *2000*, valamint a BUKSZ szerkesztő bizottságában. Már 1975-ben megvédte *Petőfi és a magyar rímelés* című bölcsészdoktori értekezését, de közlését az *Irodalomtörténeti Füzetek* döntéshozói addig halogatták, míg végül az elcsigázott szerző úgy érezte, koncepcióján túlhaladt az idő, s lemondott megjelenéséről. Bár 1988-ban kiadott egy fontos antológiát (*Jöjjön el a te országod...: Petőfi Sándor politikai utóéletének dokumentumaiból*), saját könyvei sora így viszonylag későn indult: „*Nagyon komoly játékok*”: *Tanulmányok, kritikák* (1996), *Petőfi Sándor: Kísérlet* (1999), *Hajóvonták találkozása: Tanulmányok, kritikák a mai magyar irodalomról* (2003), „... *Égi és földi virágzás tükre...*”: *Tanulmányok magyar irodalmi kultuszokról* (2007). Ezekhez járul rengeteg további irodalomtörténeti tanulmánya, amelyek nem kerültek gyűjteményes kötetbe, köztük személyes kedvencem, *Az irodalomtörténeti hagyomány helyzete a XVIII. század második felében* (ItK, 1984/3,

291–308). Láthatólag mindene a *magyar* irodalom: publikációin legföljebb a 18–19. századi klasszikus, illetve a modern vagy mai magyar irodalom osztozik (nagyjából talán egyenlően), s noha más nyelvű irodalmakban is járatos, azok csak ritka kivételként bukkannak fel témái közt. Lehetőleg mindig elolvasom, ami megjelenik tőle, s nagy szerencsémnek tartom, hogy bármikor szigorú kritikai visszajelzést kérhettünk, olykor kéretlenül is kaphattunk egymástól.

Amikor a Magyar PEN Club Komlós Aladár-díjának kuratóriuma felkért e laudáció megírására, a pillanatnyi zavar után eszembe jutott, itt az alkalom, hogy néhány lábjegyzetet, vagy inkább széljegyzetet, a 2000 című folyóiratban épp Margócsy cikke körül szokásos margináliát (margócskát?) fűzzek egy recenzióhoz, amelyet Franciaországban élő kollégánk, Pór Péter írt nemrég Margócsy legutóbbi könyvéről. Íme a recenzió utolsó mondata, mely elgondolkodtató végkövetkeztetését összegzi: „Még lehet, hogy a mai magyar irodalomtörténetírásban, amelyről úgy vélem, hogy nagyon jó korszakába jutott, sok és sokféle remek tanulmánnyal, vannak nála súlyosabb vagy spekulatívabb kutatók; de teljes meggyőződéssel írom le a meghatározást, ami nyilván már másoknak is az eszébe jutott: nincs nála érde(ke)sebb magyar irodalomtörténész.” (Holmi, 2008/8, 1109.) Tehát a szó zárójeles részét szokás szerint kivéve, majd visszatéve: nincs nála érdekesebb és érdekesebb. Márpedig érdességen itt nem kevesebbet kell értenünk, mint a megszokott sémákkal és hagyományos vagy hatalomvédelel várásokkal szembeszegülő, ezért bármilyen következményt vállaló különvélemény megfogalmazását. Nos, Pór megállapításával a magam részéről egyetértek, legalábbis ami összetett ítéletének utóbbi részét, a legérde(ke)sebb irodalomtörténésznek járó pálmát illeti. Sőt hozzátennék valamit, ami a zárójelezés sugallta is-is szerkezetből nem derül ki: legjobb pillanataiban Margócsy nemcsak a legérde(ke)sebb és legérdekesebb köztünk, hanem szükségképpen akkor tud a legérdekesebb lenni, amikor a legérde(ke)sebb, ugyanis részben épp érdessége jóvoltából válik rendkívül érdekessé. Egyszerűbben szólva: azért is találunk nála annyi érdekes gondolatot, mert habozás nélkül ki meri mondani őket.

Persze (hadd tegyek különbséget laudáció és hagiográfia között) ő sem volt s ma sem *mindig* bátor, de amikor megmakacsolja magát, akkor szellemiekben gyakran ki-méletlenül, gátlástalanul, mondhatni ön- és közveszélyesen vakmerő, nem ismerve se Istent, se embert, és hát mifelénk sokszor ez az egyetlen esélye, hogy valaki egyáltalán bátor lehessen. A Komlós Aladár-díj átadásakor kínáló analógia, hogy Komlós munkájának is javára vált, amikor szabadjárá engedte szókimondó függetlenségét. Illyés elismerően célzott erre naplójában 1977. február 3-án, Komlós frissen megjelent könyve, a *Kritikus számadás* alkalmából, jól tudván, hogy a tudományos és irodalmi életben ezért egyaránt nagy árat kellett fizetni. „Még egy mondat Komlós megbízható könyvéből: a magyar kritika nyomorúságát elemezve írta le (1970-ben): »Illyést vagy Németh Lászlót nyugodtan bánthatja, aki akarja, mert nincs módjuk jutalmazni és

büntetni, de olyan aspiránst és kandidátust nem szült magyar anya, aki egy akadémikusról őszinte bírálatot merne mondani.« Kritikus sincs sok Komlóson kívül, aki ilyet publikálni merne (és tudna) másként, mint nyolcvan éve területenkívüliségi jogának védelme alatt.” Nos, ma sem sokkal jobb a helyzet, Margócsyt pedig magyar anya szülte, ő mégis ilyen aspiráns és kandidátus, bár igazán nem élvez területenkívüliséget. S noha erősen közéleti alkata folytán lehetnek határozott politikai kötődései vagy akár pártvonzalmai, többek közt azt szeretem benne, hogy irodalomtörténeti véleményét nem igazítja hozzájuk mindenáron, s például 1992-ben Petri összegyűjtött verseiről írván minden elismerése mellett is elérkezettnek látta az időt, hogy rávilágítson a költő egyik műfajának veszélyeire, s válaszvonalat húzzon kurázi és költészet, vagyis egyes „szatirikus ötletversek” tiszteletre méltó állásfoglalása és hullámozó esztétikai színvonala között.

S erre bizony egyre nagyobb szükségünk van. Míg Wass Albert mai híveinek többsége biztosan nem állna be az író dicsőítői közé, ha nevét a *másik* politikai tábor írta volna zászlajára és szentenciáit *azok* polgármesterei idéznék megnyitó beszédekben, Margócsy akkor sem volna hajlandó klasszikusként magasztalni egy szerinte középszerű írot, ha *bármelyik* politikai tényező várná tőle. Még kevésbé volna hajlandó (amire másnál elégszer látunk példát) szánalmas csűrés-csavarással megkerülni, hogy színt valljon. Számára az irodalom túlságosan komoly játék ahhoz, hogy elhallgattassa magában három évszázad remekein iskolázott stílusérzéke tanúvallomását. Nem véletlen, hogy első kötetében a művek goethei meghatározása nyomán „*Nagyon komoly játékok*” címmel gyűjtötte össze irodalmi bírálatait, s hogy előszava szerint üdvösnek tartotta volna, ha e goethei jeligét „sokszor, egyszerre komolyan és játékosan, utánamondjuk”. Jellemző, hogy *Petőfi Sándor* című könyvének a *Kísérlet* alcímet adta, s már első fejezetében sietett nyelvileg elhatárolódni az egyébként nagyra becsült Horváth János mégoly kiváló Petőfi-könyvétől, amelyben a fogalmiságra törekvés ellenére „nemegyszer előfordul, hogy analitikus diskurzusa átcsap a vallásos áhítat retorikájába”. Margócsy a józan ésszerűség jegyében emel gátat mások ilyen átcsapásaival szemben, miközben a maga áhítata felett is éberem őrökdi ezen a gáton, s innen figyel, amikor például *A magyar irodalom kultikus megközelítései: Florilegium és kommentár* című tanulmányában éleslátó észrevételeket fűz a kultikus megnyilvánulásokból gyűjtött példatárhoz. Inkább távolságtartásra, mintsem azonosulásra valló beidegződéseiben a felvilágosodás kori irodalom kutatója maga is a felvilágosodás örököse, aki ugyanakkor e nagy örökség tudománybeli fény- és árnyoldalait egyaránt ismeri.

Végül a *laudatio* után hadd következzenek egy rövid *exhortatio*, azaz buzdítás, és hadd fejezzem be egy jámbor óhajjal. Mint épp Horváth János példája mutatja, az érdekesség túl is volna még elérendő magasabb fokozat, ahol már nem válik szét kommentár és florilegium, általános fejtegetés és függelékyszerű idézetgyűjtemény, ellenben meg-

jelenik a kutatás, átgondolás és megírás olyan összeérlelt harmóniája, amelyet azóta se nagyon láttunk, de Margócsy felhalmozott ismeretanyaga, avatott érvelési készsége és kiművelt ízlése birtokában legalább meg lehetne kísérelni. Idei könnyörtelen őszünk, egymás után több kollégánk váratlan halála is mintha azt üzenné, hogy jó volna mielőbb tető alá hozni azt a tervezgetett, sőt készülő irodalomtörténeti művet, melynek sokat ígérő előtanulmányaiból már olvashattunk. Azután persze jöjjenek még további munkás évtizedek, Komlós Aladárhoz és a hosszú életű Margócsy-ősök virtusához híven. Ehhez adjon ösztönzést ez a díj, a többi szép elismerés, s velük ez a jeles születésnap.*

* Elhangzott a Komlós Aladár-díj átadásakor 2008. december 2-án a Petőfi Irodalmi Múzeumban.